

[94-055.2:791.224-051 Довженко](477)(045)
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1476609>

О. М. Богдашина

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

І. Д. Дразман

*магістрантка кафедри історії України
Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди*

АНАЛІЗ ЖІНОЧОЇ ТЕМИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ О. П. ДОВЖЕНКА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КІНОПОВІСТІ «УКРАЇНА В ОГНІ»)

У статті «Аналіз жіночої теми у творчій спадщині О. П. Довженка (за матеріалами кіноповісті „Україна в огні”)» розглядаються праці сучасних російських та українських довшенкознавців, в яких аналізується тема формування образів жінок у працях митця. Розглянутий у статті щоденник О. П. Довженка показує витоки формування прототипів і головних рис жіночих образів у його творчості. Аналіз жіночих образів відбувається на прикладі кіноповісті «Україна в огні». У статті показано вплив подій Другої світової війни на життя населення України, аналізуються наявні гендерні стереотипи. Доведено, що умовою збереження цих стереотипів було тоталітарне суспільство та війна. Героїням кіноповісті «Україна в огні» притаманні любов до Батьківщини, самовідданість і героїзм.

Ключові слова: жіночий образ, кіноповість, стереотип, жінка, дівочтво, літературна\творча спадщина.

В статье «Анализ женской темы в творческом наследстве А. П. Довженко (по материалам киноповести „Украина в огне”)» рассматриваются труды современных русских и украинских довшенковедов, в которых анализируется тема формирования образов женщин в трудах автора. Рассмотренный в статье дневник А.П.Довженко показывает истоки формирования прототипов и главных черт женских образов в его творчестве. Анализ женских образов происходит на примере киноповести «Украина в огне». В статье показано влияние событий Второй мировой войны на жизнь населения Украины, анализируются имеющиеся гендерные стереотипы. Доказано, что условием сохранения этих стереотипов было тоталитарное общество и война. Героиням киноповести «Украина в огне» присущи любовь к Родине, самоотверженность и героизм.

Ключевые слова: женский образ, киноповесть, стереотип, женщина, девичество, литературное\творческое наследие.

In the article «Analysis of the female theme in the creative legacy of A. P. Dovzhenko (based on the materials of the film „Ukraine on fire”)» the works of contemporary Russian and Ukrainian preachers are considered. In these studies, the theme of the formation of images of women in the author's works is analyzed. Considered in the article diary of A. P. Dovzhenko shows the reasons for the formation of female images and characters of his work. Analysis of female images takes place on the example of the film «Ukraine on fire». The article shows the impact of the events of the Second World War on the life of the population of Ukraine. Together with this, existing gender stereotypes are analyzed. It is proved that the condition for the preservation of these stereotypes was a totalitarian society and war. In the conditions of the war, new ideals of the Soviet woman were formed, which are vividly depicted in the works of A. P. Dovzhenko. Heroines of the film story «Ukraine on fire» are inherent in love for the Motherland, dedication and heroism. The problems of the female population in the conditions of the war examined on the example of entries in the diary of A. P. Dovzhenko allow to identify the cause-effect relationships in the creation of images. The identified causes and problems also formed the basis for the creation of the film story «Ukraine on fire». The author singled out such problems as physical violence, crimes against the honour of women, removal to work in Germany, pain and resentment for the retreat of Soviet troops, treason to the state in conditions of life in the occupied territory and punishment, mass condemnation and forgiveness. Emotional feelings of the author and public stereotypes, taking into account the historical facts, formed a system for the transfer of value images through the heroines of the film story «Ukraine on fire». The

article examines the objective relationship of historical reality and literary images of women in the works of A. P. Dovzhenko on the example of the film story «Ukraine on fire».

Key words: female image, kinopost, stereotype, woman, girlhood, literary / creative heritage.

Постановка проблеми. Головною проблемою дослідження є питання про вплив історичних подій на формування жіночих образів у творчості О. П. Довженка на прикладі його кінохроніки «Україна в огні».

Аналіз актуальних досліджень. Н. В. Троша в дисертації «Концепт історії у літературній творчості Олександра Довженка» визначає чотири періоди розвитку вивчення літературного доробку О. П. Довженка: праці, які вийшли друком за життя митця; наукові розвідки, які побачили світ після смерті О. П. Довженка і до завершення 1980-х років; праці початку існування Української держави (1990-ті роки); хвиля видань після розсекречення архівних матеріалів (з 2000 року) [24, с. 34].

Ми пропонуємо періодизацію історіографії теми обмежити трьома етапами. Перший період у часовому проміжку, на нашу думку, частково збігається з роками життя О. П. Довженка. Дослідникам цього періоду творчості О. П. Довженка залишається задовольнятися здебільшого рецензіями на його кінофільми (та сценарії до них) кінця 1920-х – 1930-х років, у яких жіночим образам приділяється зовсім мало уваги [15, с. 9]. Наступний період охоплює кінець 1950-х – 1980-ті роки. Саме в цей час поживається науковий інтерес до життя і творчості О. П. Довженка. Третій період починається з набуттям Україною незалежності і триває донині. У сучасний період з'явилося чимало досліджень довженкового творчого здобутку, й жіночих образів зокрема. В останнє десятиліття завдяки розсекреченню архівних матеріалів більш ґрунтовно висвітлюється й обрана нами тема.

Метою даної статті є аналіз жіночих образів на прикладі теми «Жінка і війна» за кінохронікою О. П. Довженка «Україна в огні».

Виклад основного матеріалу. Створення кіноповісті Олександра Довженка «Україна в огні» (1943) припадає на важкий період історії українського народу. За часів сталінізму вітчизняні кінокартини виконували важливу пропагандистську роль, були вкрай заполітизованими. Так, О. П. Щур

зазначав: «На час обговорення кіносценарію вимоги до творів пропагандистського мистецтва змінювалися – відповідно, патріотизм окремих націй як тимчасовий інструмент підняття бойового духу втратив актуальність на користь загальнодержавних цінностей. Про те, що відбувалося на окупованій території, теж воліли не згадувати, тим більше – аналізувати стосунки місцевого населення та гітлерівців, коли полишений армією та владою народ не завжди зберігав лояльність та відданість радянському урядові» [25, с. 50].

О. П. Довженко – як у прозі, так і в сценаріях кінокартин – використовував широке коло жіночих образів. Переважно це образи матері («Зачарована Десна», «Україна в огні», «Повість полум'яних літ») та молодих дівчат («Щоденникові записи», «Україна в огні», «Повість полум'яних літ»).

У складні часи Другої світової війни О. П. Довженко плідно працює на над творами, оповіданнями, кінокартинами. У них він закликає громадян СРСР на боротьбу із загарбником. Найбільш яскраво ця ідея проголошена автором у газетних і журнальних публікаціях «До зброї!» (1941), «Душа народна неподоланна!» (1942), «Народні лицарі!» (1942), «Я бачу перемогу» (1942), «Лист на Україну» (1942), «Не хазяйнувати німцям на Україні» (1942), «Слава нашому народові!» (1942); оповіданнях «Ніч перед боєм» (1942), «Відступник» (1942), «Стій, смерть, зупинись» (1942), «Воля до життя» (1942), «На колючому дроті» (1943). Жіночі образи тих, хто проводжав на війну своїх коханих, своїх синів, жінок, які стерпіли всі біди від нацистів, знайшли своє відображення у статті та кінокартині «Україна у вогні» (1942) та «У грізний час» (1942), оповіданні «Незабутнє» (1942).

Жіночі образи та чинники їх формування в кіноповісті «Україна в огні» розглядаються у працях багатьох українських і російських довженкознавців. Г. Калатнаєвська у навчальному посібнику «Українська література (кінець XIX – перша половина XX ст.)» [10], аналізуючи кіноповість

«Україна в огні», зосереджує увагу на образі Олесі Запорожець та ночі, яку дівчина проводить із незнайомим солдатом Василем Кравчиною. Дослідниця наголошує, що ця ніч змінила їх до невпізнання, дала сенс їхньому життю і сили повернутися додому живими після всіх випробувань. Роль і значення вольового для дівчини рішення віддати цноту першому зустрічному солдатові, аби тільки вона не дісталася німцю, відображає ставлення автора до дівоцтва в цілому. Автор певною мірою знецінює дівоцтво, приписуючи цноті певний матеріальний символізм.

Одним із ключових факторів такого подання є поєднання в роботі патріархальних, національних, класових, гендерних та інших стереотипів. До такої ж думки приходять і дослідниця О. Щур у своїй роботі «Жінка і війна в кіноповісті Олександра Довженка» [25, с. 51]

Вивчаючи проблему запродавства і зрадництва у творчості О. П. Довженка, Н. Медвідь зазначає, що історія взаємин Христі Хуторної з італійським офіцером («Україна в огні») не розцінюється письменником як зрада. Автор показує нескореність духу жінки, героїчність у її характері, почуття відданості своєму народові та Батьківщині [17]. Образ Христі Хуторної зосередив у собі велику кількість болісних для українського жіноцтва проблем й образ зазначеного періоду: т. зв. зрадництва державі, умов проживання жінок на окупованих територіях, злочинів проти жіночої честі тощо.

У монографії С. Мащенко «Філософські обрії Олександра Довженка» (2004) стверджується, що письменник у своїх творах періоду Другої світової війни, особливо в кіноповісті «Україна в огні», прагнув показати образ знедаленої України [16, с. 83]. При цьому О. П. Довженко одним із перших митців ризикнув зобразити замовчані злочини й реалії військового періоду.

С. Тримбач у книзі «Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часопросторі» [23] показав життєвий і творчий шлях майстра українського кінематографа.

Тематика жінки на окупованій території розглянута й у статті І. Захарчука

«Жінка і війна. Щоденникові версії Аркадія Любченка й Олександра Довженка» [9]. Аналізуючи щоденники, автор визначає своєрідну класифікацію зображених жіночих образів.

А. Новиков у роботі «Образ України у творчій спадщині Олександра Довженка» [20] наголошує, що Україна в уяві письменника постає в образі знедаленої вдови, в якій немає жодних перспектив на краще майбутнє [20, с. 247]. Жіночу тему у творчості Довженка А. Новиков висвітлює і в статті «Концепти “добро” і “зло” в художньому світі Олександра Довженка» (2015). Дослідник наголошує на надзвичайно сильному дусі й патріотизмі Христі Хуторної, а також на непереборному бажанні Олесі Запорожець жити задля виконання головної жіночої місії – стати продовжувачкою козацького роду [19]. Так, яскравою сценою в кінокартині є діалог Христі Хуторної та Олесі, після соромлення Христею полоненого. Христя з великим осудом кричить на одного з полонених, бо «визволителі» полишили їх, за що тепер навіть не сміють дивитися дівчатам у вічі. Так автор вустами молодій дівчині передає спільну образу жінок за всі звірства, яких їм довелося зазнати від окупантів. Між тим Олеся вважає, що жінки повинні витримати все й народити дітей. Така промова героїні свідчить про гендерний стереотип щодо головного завдання жінки (репродукція майбутнього покоління), але водночас транслює один із ключових мотивів боротьби за життя.

Вихід у світ першого повного видання щоденників «Щоденникові записи, 1939–1956» [18] сприяв появі великої кількості публікацій. Це спільна робота українських (О. Гінзбург, С. Тримбач) і російських (А. Артїзов, Т. Горяєва, В. Забродін, Е. Марголіт, А. Сорокін, Н. Томіліна) довженкознавців. Із рецензіями на зазначене видання виступили С. Тримбач, О. Кульчій та інші.

Від 2008 року творчий спадок Довженка є предметом дослідження на щорічних науково-теоретичних конференціях у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. Тема жіночих образів знайшла своє відображення, зокрема, у статті Я. Антоненко

«Образ української жінки в кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» [1]. У ній досліджується трагічний образ і доля української жінки в роки війни.

У статті В. Пустовіт «Особливості портретування в щоденникових записях Олександра Довженка» увага акцентується на змалюванні митцем образу дівчат і жінок у довоєнні, воєнні та повоєнні роки [1, с. 36].

У колективній праці А. Новикова, Н. Троша, С. Максимчук-Макаренко «Літературні пріоритети Олександра Довженка» [20] аналізується літературна спадщина майстра, зокрема й кіноповісті «Україна в огні».

Прообразами довженкових героїнь стали його рідні жінки: мати й сестра, прабабуся, дружини та кохані. О. П. Довженко дещо іронізує над своїми героїнями, реалізує в їхніх образах гендерний стереотип протилежних жіночих типажів, порушуючи питання про природу жіночого щастя й розуміння жіночих обов'язків у житті.

Творчий спадок О. П. Довженка свідчить, що проблема жіноцтва на війні посідає важливе місце в його роботах. Жахи війни, які побачив автор, знайшли відображення у його публіцистичних і художніх творах: «До зброї», «Душа народна неподоланна», «Я бачу перемогу», «Стій, смерть, зупинись», «Мати», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Незабутнє», «Україна в огні», «Визволення», «Повість полум'яних літ» тощо. «Велика і надзвичайна тема – українська жінка і війна. Хто виніс і витяг на своїх плечах найбільше лиха, жорстокостей, ганьби, насильства? Українська мати, сестра, жінка, улюблена», – писав О. П. Довженко у своїх «Щоденникових записях» від 6 березня 1942 р. [18, с. 51]. Одна з найгучніших промов митця була виголошена на другому мітингу антифашистів представників українського народу, що відбувся в Саратові 30 серпня 1942 р. У ній були й такі слова: «Жінко, краса і гордість нашої землі! Що зроблено з тобою? Хто в світі потерпів більше, ніж потерпіла ти? Ніхто не переніс таких знущань. Грабунків, гвалтувань, такого жалю і розпачу. Нікого в світі не вивозили так у рабство, як вивозять зараз тебе фашистські кати. Куди розсіяно,

розігнано тебе, хранительнице і продовжувачко нашого роду? Ми не забудемо тебе ніколи» [7, т. 4, с. 46–47].

Короткі записи в щоденнику про нелегку долю дівчат і жінок у різних воєнних ситуаціях – відступ Червоної армії, окупація та звільнення захоплених земель – є тим матеріалом, який дозволяє ще глибше пізнати й усвідомити весь біль і жах війни. Автор згадує про покинутих при відступі дівчат і жінок: «Дівчата – краса землі нашої. З невимовним сумом дивляться вони нам услід. Білі обличчя їхні, і білі губи їх сухі, як у ангелів архістратигів. Завмирили серця дівочі у німій тузі, і світ плив у їх очах од передчуття наруги, гвалтувань, сорому і невимовних передчувань вагітності від ворогів» [18, с. 55]. Довженкові «Щоденникові записи» 1941–1942 років містять також багато описів про насильство над жінками, які потрапляли до рук окупантів.

У кінохроніці «Україна в огні» на прикладі образу Христі Хуторної Довженко намагається показати суспільству необхідність прощення жінок-зрадниць, а не тотального клеймування. Можна дозволити собі провести певні паралелі від зображення зради самою державою до прощення жінок, які «плутались з німцями». Цей причино-наслідковий зв'язок автор подає «поміж рядків». Зраду та приниження, біль та вбивства, голод і поневолення – усе це довелося пережити українським жінкам, а потім витримати суспільний осуд і страти. Такі реалії були болісними для митця. «Прокурорів у нас вистачить на всіх, – написав він у «Щоденнику» 12 липня 1942 року, – не вистачить учителів, бо загинуть в армії, не вистачить техніків, трактористів, інженерів, агрономів. Вони теж поляжуть у війні, а прокурорів і слідчих вистачить. Всі цілі й здорові, як ведмеді, і досвідчені в холодному своєму фахові. Напрактиковані краще од німців ще з тридцять сьомого року» [18, с. 230].

Таким чином, описуючи реалістичні картини гвалтувань співвітчизниць ворогами, О. П. Довженко «оголив» правду і про звірства тих, на кого вони з такою надією чекали, перебуваючи «під ворогом». «Всеволод Попов – занотував митець у щоденнику від 28 листопада 1943 р., – розповідав

мені з сумом, що під Мелітополем на фронті він був свідком явищ глибоко обурливих і огидних. Він бачив, як наші визволителі нищили дівчат, що мали чи й не мали нещастя побути під німцями» [18, с. 275].

Увагу О. П. Довженка привертає і проблема вивезення дівчат з рідної землі. Він записує у щоденнику 2 травня 1942 р: «П'ятьдесят тисяч нещасних наших дівчат і молодих жінок повезено до Німеччини на сільськогосподарські роботи і в бардаки для обслуговування робочих рабів, навезених з Франції, Італії та інших окупованих країн. Везли їх поїздами, набитими вщерть, юними, бідними нашими невольницями. Поїзди їхали через всю Україну удень і вночі, і в нічній темряві губилися дівочі пісні і роздирали душі і плач і прощання. Горько закохалося в нашу жінку, і плакали люде, і довгі ключі весінних журавлів курликали вночі і високо полихали у загравах пожеж» [18, с. 118].

У кіноповісті «Україна в огні» автор показав, як молодих дівчат вагонами вивозили з рідної землі, та яскраво описав біль головних героїнь у цей момент.

Ідеал української жінки часів війни автор втілює в образі Олесі Запорожець – героїні кіноповісті «Україна в огні» (вперше таке припущення висловив Б. Степанишин) [23, с. 33]. Олеся є прикладом нескорених дівчат. Навіть у найважчий період свого життя, перебуваючи в німецькій неволі, вона вірить у перемогу, у можливість

народження дітей під мирним небом задля продовження українського роду, бо таке головне її завдання як жінки. Так автор зобразив значно більше, ніж просто свій ідеал.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, тема української жінки в умовах війни посідає вагоме місце в літературній спадщині О. П. Довженка і саме приклад кінохроніки «Україна в огні» є тому прямим підтвердженням. Початок і закінчення картини оформлені сценами, де головний персонаж – жінка. На початку фільму це жінка-мати, яка проводить сина на війну, наприкінці – молода Олеся дивиться, як по селу проходять воїни-визволителі, що звільняють землі рідного народу. Мати, яка втратила на війні все, передає майбутнє народу в руки молодих дівчат, від яких тепер залежить його доля. Образи жіноцтва в роботах О. П. Довженка не можна розглядати як суто літературні чи кінематографічні, бо вони висвітлювали як бажане, так і наявне. Великі, але замовчані трагедії буденності українок стали публічними завдяки роботам митця. При аналізі жіночих образів О. П. Довженка у картині «Україна в огні» необхідно врахувати нав'язані митцю більшовицькою владою нові підходи до зображення радянської жінки за часів радянсько-німецької війни. Формування жіночих образів Довженка та наділення їх тими чи іншими рисами зумовлене історією життя жіноцтва в тоталітарній державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. VII довженківські читання : зб. наук. пр. Харків, 2014. 120 с.
2. «Довженківські читання»: зб. наук. пр. 2016. 66 с. [Електронний ресурс]/Режим доступу: URL: <http://ikitb.knuikim.edu.ua/nauka/konferentsii-ta-kruhlistoly.html>.
3. Агеева В. Довженко без гриму. Листи, спогади, архівні знахідки. Київ : Комора, 2014. 472 с.
4. Безручко О. В. Архівна спадщина Олександра Довженка. Київ, 2012. Т. 1. 209 с.
5. Волинський П. К. Основи теорії літератури. Вступ до літературознавства. Київ, 1967. 352 с.
6. Григор'єва Ю. Е. Довженко О. П. Кіноповісті. Оповідання. Київ: Наукова думка, 1986. 710 с.
7. Довженко О. П. Твори: У 5-ти т. Київ: Дніпро, 1984–1985. Т. 4–5.
8. Довженко О. П. «Україна в огні» / [Електронний ресурс] кіноповість Довженко О. П. 1943 / Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=pl_Wu7nHGEU

9. Захарчук І. Жінка і війна. Щоденникові версії Аркадія Любченка й Олександра Довженка // Мандрівець. 2007. № 1. С. 58–66.
10. Калантаєвська Г. П. Українська література (кінець XIX – перша половина XX ст.) : навч. посібник. Суми : Сумський держ. ун-т, 2011. 272 с.
11. Корогодський Р. Велика цитата, або любовні листи полоненого// Сучасність. Київ, 1999. № 1. С. 129–149; № 2. С. 108–122.
12. Коба С. Л. Олександр Довженко. Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1979. 195 с.
13. Куценко М. Сповідь про трагічне кохання // Вітчизна. 1991. № 4. С. 181–194.
14. Магауза Г. Еволюція ціннісних орієнтирів творчості О. Довженка часів сталінізму (воєнний та післявоєнний період)// Вісник КНУ імені Т. Шевченка Історія. 2007. Вип. 89–90. С. 88–91.
15. Максимчук-Макаренко С. О. «Типологія жіночих образів у літературній спадщині Олександра Довженка. Дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «українська література». Глухівський національний

педагогічний університет імені Олександра Довженка. Глухів. 2017. 189 с.

16. Маценко С. Філософські обрії Олександра Довженка. Чернівці : Чернігівські береги, 2004. 128 с.

17. Медвідь Н. О. Проблеми національної психології у творчості О. Довженка : дис. канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література»; Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2000. 182 с.

18. Мезенцева Є. В. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956. Харків: Фоліо, 2013. 879 с.

19. Новиков А. Концепти «добро» і «зло» в художньому світі Олександра Довженка // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. Філологічні науки (літературознавство). 2015. № 2 (16). С. 197–202.

20. Новиков А. Образ України в творчій спадщині Олександра Довженка // Наукові записки / Кіровоград. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Сер. Філологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 247–253.

21. Новиков А. О. Літературні пріоритети Олександра Довженка. Суми: Тип. Вінниченка, 2016. 212 с.

22. Степанишин Б. І. Дивосвіт Олександра Довженка : до 100-річчя від дня народження : літ.-крит. нарис. Київ: Просвіта, 1994. 56 с.

23. Тримбач С. Олександр Довженко. Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часопросторі. Вінниця: Глобус-прес, 2007. – 745 с.

24. Троша Н. В. Концепт історії в літературній творчості Олександра Довженка: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література». Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. Харків. 2015. 203 с.

25. Щур О. П. Жінка і війна в кіноповісті Олександра Довженка «Україна в огні»// Магістеріум. Літературознавчі студії. 2015. Вип. 61. С. 50-61.

REFERENCES

1. Aheievoi V. i Trymbacha S. (Comps.) (2014). *Dovzhenko bez hrymu: Lysty, spohady, arkhivni znakhidky*. Kyiv: Komora. [in Ukrainian].

2. Bezruchko O.V. (Comp.) (2016). *Materialy kruhloho stolu z mizhnarodnoiu uchastiu «Dovzhenkivski chytannia»*. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Bezruchko O. V.(2012). *Arxivna spadshchyna Oлександра Dovzhenka. T. 1. Kijiv*. [in Ukrainian].

4. Dovzhenko O. P. (1985) *Tvory : U 5-ty tomakh (Vol.4–5)*. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

5. Dovzhenko O. P. (1943). *Ukraina v ohni*. [Elektronnyi resurs] Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=pl_Wu7nHGEU

6. Hryhorieva Yu. E.(Comp.) (1986). *Dovzhenko O. P. Kinopovisti. Opovidannia*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

7. Kalantaievska H. P. (2011). *Ukrainska literatura (kinets XIX – persha polovyna XX st.)*. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].

8. Korohodskiy R. (1999). *Velyka tsytata, abo liubovni lysty polonenoho. Suchasnist–Modernity 1, 129–149; 2, 108–122*. [in Ukrainian].

9. Koba S. L. (1979.). *Oleksandr Dovzhenko. Zhitt-jaitvorchist*. Kijiv: Dnipro, 195. [in Ukrainian].

10. Kutsenko M. (1991). *Spovid pro trahichne kokhannia. Vitchyzna–Fatherland, 4, 181–194*. [in Ukrainian].

11. Mahauza H. (2007). *Evoliutsiia tsinnisnykh oriientyrov tvorchosti O. Dovzhenka chasiv stalinizmu (voiennyi ta pisliavoiennyi period)*. Visnyk KNU imeni T. Shevchenka. Ser. Istorია. 89-90. Kyiv. 88–91. [in Ukrainian].

12. Maksymchuk-Makarenko S.O. (2017). *Typolohiia zhinochykh obraziv u literaturnii spadshchyni Oлександра Dovzhenka [A typology of woman characters is in the literary inheritance of Oleksandr Dovzhenka] (Candidate's thesis)*. Hlukhiv. [in Ukrainian].

13. Mashchenko S. (2004). *Filosofski obrii Oлександра Dovzhenka*. Chernihiv: Chernihivski oberehy. [in Ukrainian].

14. Medvid N. O. (2000). *Problemy natsionalnoi psykholohii u tvorchosti O. Dovzhenka*. [Problems of national psychology are in work of O. Dovzhenka] (Candidate's thesis) Sumy. [in Ukrainian].

15. Mieziatseva Ye. V. (Ed.). (2013). *Dovzhenko O. P. Shchodennykovi zapysy, 1939–1956*. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

16. Novykov A. O. (Comp.). (2014). *Vii dovzhenkivski chytannia : zbirnyk naukovykh prats Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oлександра Dovzhenka*. Kharkiv. [in Ukrainian].

17. Novykov A. (2015). *Kontsepty «dobro» i «zlo» v khudozhnomu sviti Oлександра Dovzhenka*. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 2 (16), 197–202. [in Ukrainian].

18. Novykov A. (2013). *Obraz Ukrainy v tvorchii spadshchyni Oлександра Dovzhenka*. Kirovohrad. 247–253. [in Ukrainian].

19. Novykov A. O., Trosha N. V., Maksymchuk-Makarenko S. O. (2016). *Literaturni priorytety Oлександра Dovzhenka*. Sumy: Tip. M. Vinnychenka. [in Ukrainian].

20. Stepanyshyn B. I. (1994). *Dyvosvit Oлександра Dovzhenka : do 100-rychchia vid dnia narodzhennia : lit.-krytychnyinarys*. Kyiv: Prosvita. [in Ukrainian].

21. Shchur O. P. (2015). *Zhinka i viina v kinopovisti Oлександра Dovzhenka «Ukraina v ohni»*. *Magisterium. Literaturoznachchi studii*, №61, 50–61. [in Ukrainian].

22. Trosha N. V. (2015). *Kontsept istorii v literaturnii tvorchosti Oлександра Dovzhenka [A concept of history is in literary work of Oleksandr Dovzhenko] (Candidate's thesis)* Kharkiv. [in Ukrainian].

23. Trymbach S. (2007). *Oleksandr Dovzhenko : Zahybel bohiv. Identyfikatsiia avtora v natsionalnomu chasoprostori*. Vinnytsia: Hlobus-pres. [in Ukrainian].

24. Volynskiy P. K. (1943). *Osnovyteorii literatury. Vstupdoliteraturoznavstva*. Kyiv: Rad. Shkola. [in Ukrainian].

25. Zakharchuk I. (2007). *Zhinka i viina. Shchodennykovi versii Arkadiia Liubchenka y Oлександра Dovzhenka*. *Mandrivets–Traveller, 1*, 58–66. [in Ukrainian].